

kórházba, könnyen lehet, a jövő héten már meg is műtenek. [...] Mikor látsz újra, Kisszékely?”

A Nagy László által Tündérnek s Angyalnak, a Nagy Gáspár által pedig Boldog Kútásónak nevezett Lázár Ervin önmagát Kálvintéri Lajosnak hívta. A *Kisszékelyi füzet* 2002. május 2-én kelt bejegyzésében ez olvasható: „Tegnap megint sokat gondoltam Kálvintéri Lajosra. Azért vállalja helyettem az írást, mert én hajlandó vagyok lelkekre venni a múltját. Nahát! Az ötlettel elég szépen eljátszoztam, de a lényeg homályban maradt.” Anélkül, hogy az önstilizáció és önmegsokszorozás művészi lélektanát vizsgálnánk, a hitvallásként is értelmezhető alteregó kapcsán elsősorban a Kálvin téri templomra, illetve Szörnyeteg Lajosra, a legjobb szívű behemótra gondolhatunk. Ilyenformán a telitalálatos alakmás holdudvarában a szakrális és a profán, az éteri és a démoni minőség paradox párhuzamossága és kölcsönös feltételezettsége jelenik meg. Mintegy emblematikus módon utalva arra a bipoláris létmodellre és ősi világtapasztalatra, amely Lázár Ervin műveiben sötétség és világosság, jó és rossz, animalitás és divinitás örök küzdelmében fejeződik ki. Egyik oldalon a jóságos tündérek és angyalok, a másikon pedig a rémisztő szörnyalakok és boszorkányok testesítik meg ezt a kétpólusú világrendet. Lázár Ervin azért lehet „boldog kútásó”, mert az emberi lélek mélységes mély kútjaiból (voltaképpen a kollektív emlékezetből) felszínre hozott rémségeket és retteneteket a megnevezés nyelvi ereje által nemcsak uralni, de humanizálni is képes. Mert – ahogy a másik rácegresi költő írja – „aki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja”.



Koncz Tamás

GONDOLATOK LÁZÁR ERVIN NAPLÓJÁRÓL

2007-ben, egy évvel Lázár Ervin halála után az Osiris – mint a szerzői hagyaték gondozója – kiadta a szerző *Naplóját*. Tékintélyes, kemény-táblás kötet, 22 év bejegyzéseinek, műhelymunkájának méltó összefoglalása. A borítón maga Lázár Ervin látható, ahogy felnéz írás közben,

morcosan, gyanakvó tekintettel, mint akit éppen rajtakaptak – keze alatt még olvashatóan apró betűs írás, úgy tűnik, eltakarni készül. Igaz is, elég nagy arcátlanság egy idegen naplójába beleolvasni: az ember valahogy illetlennek, tolakodónak hiszi magát. Képmutatónak igyekszik hát távolságot tartani a szövegtől, hátha valami olyasmit tud meg, amit ő maga sem szeretne – bár valójában már a következő oldalra kíváncsi, hátha majd ott lesz egy kis dráma vagy szex, és nem mindig csak a hivatalos ügyek, félbe maradt gondolatmenetek, vagy a szokványos, emlékezetesnek szánt idézet. Kimondatlan, de élő elvárás, hogy érezzünk valami rokonságot (ha nem is rokonszenvet) az íróval – és legalább akkora erővel vágyunk arra is, hogy kiderüljön a nagy titok, amire persze úgysem derül fény: mitől más ez az ember, mint mi, hogyan gondolkodhat másként. Nem egyértelmű az irodalmi kompetencia kérdése: mennyire tekinthető egy kiadott napló autonóm műnek, írja bár „profi” is –, s mennyiben marketingfogás, kísérlet arra, hogy a kiadó újabb bőrt húzzon le a „szerző” néven ismert jelenségről. Talán ha egyszer olvastam idáig olyan naplót, ami egységében érvényes irodalmi szöveggé hatott: Csáth Gézáét, aki minden hedonizmusa ellenére orvosi precizitással osztályozta, rendezte gondolatait, emlékeit; a bejegyzésekből így egy homogén, körülhatárolható világ(szemlélet) vált megismerhetővé.

Lázár Ervin naplója a csáthinál jóval széttartóbb, lazább struktúrájú. Nem a szerkesztő gondatlansága miatt – a szöveget gondozó Ács Margit alapos munkát végzett, annak ellenére, hogy hat füzet anyagát egyesítő könyvben nem lehetett átfogó időrendi sorrendet kialakítani –, a lazaság így inkább az író természetéből adódhat. Csáth naplójának monomán rendezettségével szemben Lázár Ervin érezhetően tapogatózva, fogást keresve írt, naplóját munkapadként használva; így sok a szóforgács, a félig megkezdett, farigcsált szöveg, amelyek megférnek és olykor felelgetnek is a valódi naplórészletekkel, gondolattöredékekkel – ráadásul Lázár afféle naplósonglórként több füzetet is vezetett egyszerre, mikor melyikbe jegyezve le vázlatait, észrevételeit. Sokfélesége, számtalan mellékszála miatt a *Napló* ezért nem krónikaszerű, inkább az élő gondolkodás folyamatát tükrözi: ugyanilyen laza asszociációs szövedékekkel, bakugrásokkal dolgozik az emberi elme is. A 1971 és 2006 között teleírt füzetek együtt láttatják két évtized történéseit. Ez fontos momentum: kevés olyan helyzet adódik, mint a naplóírás esetében, mikor az ember térben és időben távol eső jeleneteket emelhet egy síkba. A *Napló* világ, a naplóíró pedig középpont, amihez ugyanolyan közel áll

15 év és az elmúlt fél óra tapasztalata, minden felidézhető érzés és hangulat. Azt mondják, hasonló módon gondolkodik az ember halálának pillanatában is, de sokkal felfokozottabb, intenzívebb formában – minden megélt momentum egyenértékű és egyidejű lesz, és közösen alkotják újra az emberi tudat virtuális terét. „Csak Jelentős dolgokról szabad írni. Jelentéktelenekről nem. Nincsenek jelentéktelen dolgok! Csak olyanok, amik téged nem érdekelnek” – az író egyik korai bejegyzése is mintha ezt az igazolná. A *Napló* a ’84-es keltezésű *Nagy füzet*tal indul, amely terjedelmével az egész kötet gerincét, sorvezetőjét adja: a több mint 200 oldalas fejezet Bab Berci lehetséges és megvalósuló kalandjaival kezdődik, s felbukkan több régen látott mesefigura is, mint Lapázi Lopez ellentolvajnagy vagy a pálinkázó Rév Zoli. A szövegrészletek családi anekdotákkal, és kész, ám nem véglegesített novellákkal változnak – utóbbiak közül az első a kedélyességében is nyomasztó és aktuális *Szamárfüvel* című mese, amit Lázár Ervin lányával közösen talált ki, hogy megmagyarázzák, miért is tűnik el a zoknik fél párja és hogyan gyűrődnek össze a füzetlapok. A történet szerint mindenről az egy lábú számfüvelző manó tehet – ő lop és gyűröget, miatta sincs meg semmi, amire épp szükség lenne a házban. A számfüvelző azonban nem csak a fél zoknikra és új füzetekre pályázik: „Beoson, és ősz szálatat fest az ember hajára, meglazítja a fogakat, valamit ráken az ember szemére, amitől egyszeriben szemüveggel kell olvasni [...] hideg ujjakkal matat a tüdő és a szív körül.” Számárfüvel ott bent az agyban is. A manó így nő fokozatosan az elmulás démonává: bicegve jár, mint az óra mutatója, mégis mindent és mindenkit utolér. Lehet, kissé szájbarágós mese – a dikció a lázári próza Achilles-pontja –, de a családi misztériumban bujkáló humor, a halál gondolatával folytatott félős-csiklandozós játék mégis hihetővé, természetessé teszi. Gyerekként hallottam még Lázár *Ő be szép az élet és minden más madár* című hangjátékát, amelynek kezdeti verziója szintén szerepel a *Napló*ban – akkor újszerűnek tűnt, ma már inkább erőltetettnek érzem ezt a rövidke, az írás erejét szó szerint értelmező és prezentáló darabot. A történet szerint egy író lakását furcsa, maskarás alakok szállják meg, figyelmet és létjogosultságot követelve maguknak. A szerző először nem érti a helyzetet, ám lassan felde-reng előtte, hogy ezek az idegenek valójában az ő félbe-szerbe hagyott, elfeledett mesefigurái, s most eljöttek mindnyájan, hogy pöröljenek, hogy szabadságot, életet követeljenek teremtőjüktől. „[...] engem miért nem írt meg – lamentál például a Paraszt, az elfelejtett alakok egyike. – Én nálam különbet a paraszti sorshoz nem talál. Mégis itt állok

ezzel a rozszant biciklivel huszonöt éve a ráadási lejárónál, a lábam lassan gyökeret ereszt, és maga egy tollvonásra sem méltat. Hej, legalább egyet léphessenek.” A történet aztán happy enddel zárul – az író jelképesen szabadon enged egy mesebeli rétisast, és újra írni kezd, mintegy megtisztulva –, a tanulás viszont túlságosan is kézenfekvő. Felelős vagy azért, amit megszelídítettél, mondja Saint Exupery bölcs rókája; felelős vagy minden leírt sorodért, mert a sorsodat is írod egyúttal – üzeni hangjátékával az író.

*

A szakmai felelősségtudat Lázár Ervin munkatempóját, írói stílusát is meghatározta: lassan, mondhatni erőlködve írt, még ha ez a kész művön, a gördülékeny sorokon nem is érezhető. Tökéletességre törekedett, és ezt másoktól is elvárta, éppen ezért tudott mélyen felháborodni azon, ha egy író vagy publicistát magyartalanságon kapott; mérgeről jó pár csípős megjegyzés tanúskodik. A nyelvi tisztaság mellett Lázár Ervin számára elemi erejű kérdés volt a fogalmazás hitelessége, különösen, ha éppen a rácegrespusztai helyszínekről, s a gyerekkor emlékeiről írt. Voltak napok, mikor csak egy-egy szót jegyzett le naplójába, nyilván, hogy el ne felejtse, vagy hogy kontextus nélkül, önnön szépségében vagy csúfágában láthassa; hosszasan tanakodott például a rácegresi „ballangkóro” kifejezés használatáról, nehogy túl népiessé tegye a szöveget – bár kifejezetten szerette ezt a szót. Egy 1995-ös januári bejegyzésében épp erről, a tájszavak hiteles használatáról írt egy korábbi műve kapcsán: „Hogyan is beszéljen a hangjátékban az én öreg parasztom? Hogy én is jól érezzem magam és kedves hallgató se szaladjon a falnak. Végül úgy döntöttem, hogy egyetlenegy mondat, de akár csak egy szó hangozzék el otthoni tájszólásban, s az a szó reményeim szerint átsugározza az egész művet, hitelesíti mindazt, ami irodalmi nyelven hangzik el.”

Érdekes, hogy Lázár mennyire felszabadultan és könnyedén ír mindarról, ami személyes, legyen az egy baráti beszélgetés felidézése, a pusztai évek és legendák vagy egy külföldi út részletes leírása. Az ilyen szövegek elől hiányoznak a tollpróbák és gyakorlatok sorozatai, hiányzik belőlük az a fajta morális-szemantikai tervezettség is, ami fikciós gyerek- és felnőttirodalmára egyaránt jellemző. A Nagy Lászlóról szóló, *Melléktörténet* című írás egyszerű, dísztelen visszaemlékezés, mégis fény járja át, az író Nagy iránt érzett szeretetétől. Lázár érzékle-

tesen mutatja be azt a sötét kis szobát, ahol az Élet és Irodalom kezdő munkatársaként találta magát, asztalszomszédja pedig a szigorú költő volt – hosszan és szépen ír a kettejük között idővel kialakuló barátságról. Az írás középpontjában az a „szíjcsat” áll, amit Nagy barkácsolt neki, nyomdai betűkliséből, s amit Lázár később évtizedekig hordott. „Attól a naptól ezt a derékszíjat viselem. És nagyon büszke vagyok rá [...] mint tartalom tökéletes. Csak mint forma esendő. Hála istennek, mert látásától mindig azok a pillanatok idéződnek fel, amikor Nagy Lászlóról lehullott minden pajzsszigor és gyermeki szívvel nevetett” – emlékezik vissza Lázár a *Melléktörténet* végén. A kis ajándéktárgy és a gyöngymódra köré épülő elbeszélés nagyon is jellemző volt Lázár Ervin írói stílusára és talán gondolkodásmódjára is: sokszor elég egy szócska, egy fantázianév is ahhoz, hogy történet kerekedjék belőle – mint a *Bőbeszédű Anasztáz* című nyúlfarknyi mesében, ahol a főhős vesztét saját beszélő neve okozza.

*

A kötet anyagának jó részét kitevő *Nagy füzet* tehát a lázári alkotópálya átfogó megismerésére alkalmas – tulajdonképpen ez az egység tekinthető Lázár Ervin igazi naplójának, hiszen 22 éven keresztül következetesen visszatért a füzethez. A *Napló* különálló egységének tekinthető a *Koreai füzet* és a 1971-es keltezésű *Lázáalom-töredék* különös, zaklatott ritmusú helyzetképeivel. Lázár itt az álom vagy inkább az örület sajátos gondolatmenetét követve írt, sorai feszesek – hiányzik belőlük az a sajátos humor, amely bejegyzéseit általában jellemzi, inkább nyugtalan-ság süt belőlük: utazás Marseille-be, valahová egy felfoghatatlan, fenyegető világban, gipszmadonna málladozó arca, ólmos részegség – képek villannak a tudat felszínén, a mélyben pedig megállíthatatlan szóáradat, belső monológ zajlik. „Volt, aki ugyanazon a vonaton az ellenkező irányba utazott. Volt, aki lemaradt. Az ülések egyre távolodtak. Elfelejtette, hogy nyolc év után újra találkozunk. Éppen öt perc alatt letelt a nyolc év. Talán a feledékenysége ilyen gyors. Mint a szélvész. Eszébe se jut valami, máris elfelejti. A kerekek kattognak. Egyik szerint kkonnyakk, kkonnyakk, a másik szerint fröccs, fröccs, fröccs.” A befelé tartó útnak talán az ébredés sem vet véget. „Szeretnék visszamenni. Lehet valahonnan visszamenni? Soha.” A *Koreai füzet* (1986) csupán pár oldal, de Lázár Ervin itt igazán kiélheti leíró-pepecselő szenvedélyét: gondosan, pontról pontra felsorolja, mit evett reggelire és ebé-

Phenjanban, rögzíti a nemzetközi írótalálkozó programjait, hatalmas felvonulásokról és kiállításokról számol be részletesen. A füzet utolsó bejegyzései már 2004-es keltezésűek, témájuk is teljesen más – valószínűleg ekkor, 18 év után került elő újra a füzet, s még volt benne pár üres lap. Az 1982–89 között vezetett *Barna füzet*ben kész, véglegesített novellák nem szerepelnek, ezt Lázár inkább csak a szöszedetként, gyakorlóterepként használta: mint egy kis kacatos ládába, a félmondatok mellé úgy gyűjtötte be ide a hasznosnak tartott napi információkat, telefonszámokat, levélváltozatokat, de még recepteket is. Az egyveleg talán legizgalmasabb része a pusztai használati tárgyak bemutatásával foglalkozó rész, amihez Lázár még rajzokat is készített. A leírt eszközök, így a cuca, a bucsér többször is felbukkannak a Lázár Ervin-novellákban – cucával, vagyis kukoricahántó fával dolgozik az az ismeretlen fehéringes legény is, akit a pusztai népek babonás félelmükben élő halottnak néznek (*A csillagmajori*).

A 2000 utáni időszakról már a *Zöld* és a *Kisszékelyi füzet* (1997–2006) tudósít. Lázár Ervin naplóvezetési stílusa változott, a forma és a tartalom szempontjából is: újabb szövegei sűrűbb szerkezetűek az eddigieknél, kevesebb novellavázlat és viszonylag sok, valóban naplójellegű bejegyzés található közöttük. Lázár bejegyzései ugyanakkor meditatívabbak, mondhatni csendesebbek lettek: egyre több figyelmet szentelt a kisszékelyi környezet, a természeti képek bemutatására, a vidéken töltött idő során saját elemi közegéhez találva vissza. Ekkoriban ihlet hiányában az alkotómunka helyébe jórészt az álomleírások léptek. A feljegyzések tanúsága szerint Lázár rendkívül aktív álmodó volt, és mindenre emlékezett. Füzeteit olvasva úgy tűnik, mintha egyidejűleg két világban élt volna, hiszen egyforma részletességgel ír a mindennapok és a tudattalan történéseiről – sőt vannak pillanatok, amikor a két sík mintha fedné is egymást: „Kezd a világ zöldülni – írja Lázár 2006 húsvétjának hétfőjén –, tele az udvarunk százszorszóppal. A fű már nyírásra érett, ha levágom, lefejezem a virágokat is. Ámde a fűvel együtt. Kinőnek újra és virágot hoznak [...] Meg kell írni a szárnyas kisördögöt és patás, távol álló szemű angyalkát. Kis Ivánt és saját átmeneteletem a falon – bele az egyszemélyes börtönbe. Lacit, aki látomásként bejön függőfolyosóról az ablakon. Itt tartok.” Súlyosbodó betegsége, fizikai gyengesége ellenére belső látása éles maradt. Olyan mozgalmasan és figyelemmel ír egy tolláskodó madárról, amihez hasonlót eddig csak Oravecz Imre haikuiban éreztem, aztán pedig egy oldalon keresztül részletezi élvezettel, hogyan főzött valamelyik napon egy jó gazdag

gulyást. Megrázó látni, hogy aki ennyire szerette és tisztelte az életet, az milyen intenzív félelemmel várja a démont – aki az egykori „szamárfülező manóból” eget is eltakaró fekete fallá magasodott. „[...] azt gondolom, olyan betegség él bennem, amitől világ életemben félttem. Nem enni volna jó, de állandóan éhes vagyok. Az a mániám, hogy ha csak hagymát, paradicsomot meg uborkát eszem, az segít. Ember, hogy segítene?! Itt csak a Jóisten tudna segíteni, ha akarna. Írásba menekülni se lehet. Vagy lehet? Kedv. Erő. Akarat. Remény. Legalább keddig” – írja 2006 júniusában, az életre éhező ember riadalmával. Utolsó naplóbejegyzésében hétköznapi ügyekről ír – hogy elromlott a bojler, s olvasott egy meglehetősen rossz interjúkötetet; hogy nemsokára befekszik a kórházba, s talán a műtetre is gyorsan sor kerül majd.

*

Hagyatéka a magyar irodalom egyik legsokoldalúbb, legkiterjedtebb életműve. A *Bab Berci*, a *Dömdödöm*, a *Hétféjű Tündér*, a *Csillagmajor* csodaváró lakói mindig emlékeztetni fognak rá. Mert a mese halhatatlan – ettől igazabb, mint a valóság.